

Nóvé Béla

EGY „LÓNYAYS” ÖRÖKDIÁK LONDONBAN

Huszár László életútja

Huszár László építész tavaly májusban hunyt el hetvennégy évesen egy londoni kórházban. Elismert várostervező volt világszerte, '56-os emigráns, halálakor az Angliai Magyarok Szövetségének elnöke – a honi sajtó azonban még gyász hírével is adós maradt. Tevékeny életét ilyenformán csak a *Times* és az *Independent* méltatta egy-egy fényképes búcsúcíkkre.

Kivételes pályáját, jellemét magam is csak pár éve ismertem meg egy vele készített életútinterjú kapcsán, melyből itt válogatott részleteket közlök. Amikor 2001 baljós őszén, néhány nappal az „ikertornyok” leomlása után, először kerestem fel maga tervezte highgate-i otthonában, a nevén, címén és foglalkozásán kívül még alig tudtam róla valamit. Az '56-os Intézettől is csupán annyi útbaigazítást kaptam, hogy a forradalom napjaiban műegytemi szervező volt, majd Angliába emigrált, és sikeres nemzetközi építészkarriert befutva a londoni magyar társas élet megbecsült tagja lett. „Még jó, hogy nem író vagy politikus – nyugtázom –, kinek egyebe sincs, mint különvéleménye...” A kapucsengőt megnyomva, már szinte láttam sportos léptekkel elem sietni egy magabiztos világfit, hungaricumként meghagyott összes bajusszal, szeme sarkában enyhén hamiskás forradalmi nosztalgiával.

Csak hogy annál nagyobb meglepetés érjen! Először is: ajtót egy halk szavú, mosolygós thai asszony nyitott, aki a második szintre felkísérve kedvesen átadott nem kevésbé halk szavú, szemüveges urának. A törékeny alkatú férfi, Huszár Lászlóként bemutatva magát, nyomban elkérte az útításkám – hadd legyen, úgymond, a „sherpám” – majd újabb két szinttel feljebb, a tetőtéri dolgozószobájába vezetett. Útközben sehol egy krikett- vagy golfütő, egy sportnyereg vagy vadászpuska, annál több régi metszet, könyv, tervrájsz, afrikai szobor, távol-keleti szőttes és vayangfigura.

Odafenn egy sor újabb – bár kevésbé látványos – meglepetés vár. A magnó épp hogy csak elindul, máris úgy érzem: régről ismerős ez a megnyerő idegen, aki bár először lát, s korát tekintve az apám lehetne, mégis egész nyíltsággal kész megosztani velem élete fájó és felemelő emlékeit. Ahogy a felmenőit sorolja, egy asszimiláns magyar zsidó orvoscsalád jobb sorsra érdemes tagjait, vagy a gyerekkorát idézi a József körüti otthon biztos azilumával, a Röck Szilárd utcai elemivel s a „Lónyay” életre szóló barátságával... Ahogy egy magára maradt kiskamasz idő előtti felnőtté válását beszéli el az ostrom és a nyilasuralom alatt vagy pár évvel utóbb, egy balvégű szökési kísérlet miatt az ÁVH börtönét még gimnazistaként megjárva. Tisztán és szabatosan beszél, majd ötven év távollét után is idegen akcentus nélkül. Szavai hitelül régi képeket, iratokat tesz elé; látni, hogy szenvedélyes archivistá, abból a ritka fajtából, melynek a múlt önmagáért fontos, nem holmi nosztalgikus vagy hiú magamutogatásból. A tényeknél talán csak a tisztességet tartja nagyobbra – magán- és közügyekben egyaránt, amint azt élete nem egy mások melletti bátor kiállása mutatja... Eközben jócskán ránk esteledik.

Szerencsére, magnóval vagy anélkül, az elkövetkező hét év csöndes, baráti beszélgetéseim még számos alkalom adódik, hogy a folytatást is megismerjem. Történetesen

azt, hogy a szabadkőművesség magyarországi betiltása után mi készíti húszévesen arra, hogy barátai, volt osztályfőnöke és Benedek Marcell meghívásával lakásszemináriumot szervezzen, hogy elsőéves műegyetemistaként 1952-ben (!) önszorgalomból miként fordítja le Orwell ANIMAL FARM-ját, hogy a Forradalmi Diákbizottság tagjaként hogy sodródik Nyugatra, majd miért ír Nehru elnökhöz memorandumot, melyet november elején, amikor Pesten még elkeseredett utóvédharcok folynak, a Szabad Európa is többször beolvas. „*Semper contra terrontem*” – mindenkor szemben az árral. Személyes mintaképei is mind ilyen megalkuvást nem ismerő emberek: csecsemőorvos apja, aki végül önnön hivatástudata áldozata lett, legendás osztályfőnöke: Lengyel tanár úr a Lónyayból, avagy Bibó István, Szabó Zoltán és Révai András, akik gondolatait, egész habitusát életreszólóan formálták.

Most, hogy emlékeiket e lapokon közzéteszem, bízván bízom benne, hogy e nekivadult, új évezred lármás tülekedésén is átütnek majd Huszár László csöndes tanúságtételei. Arról, hogy a maga útját járó, autentikus ember nem szorítható semmiféle kaszta, vér szerinti, vallási vagy ideológiai szektába, hogy szabadságra születünk, még ha a világ ezt váltgit elvitatná is tőlünk.

Mert származása, neveltetése és sorsválasztásai okán Huszár László egyszerre volt magyar, európai és világpolgár, zsidó, keresztény és szabadkőműves-szimpatizáns. Maga és mások életét már gyerekként menteni kénytelen üldözött, öntudatos diákvezér, emigráns aktivista s az Európán kívül nyomorgó száz- és százmilliók tette kész szószólója. Plebejus demokrata (a bibói, Szabó Zoltán-i értelemben), értékonzervatív polgár és példás patrióta. Élete legboldogabb évei, mint sokszor elmondta, a Lónyay Utcai Református Gimnáziumhoz kötődtek, ahol előbb az önképzőkör, majd az iskolai diákönkormányzat választott elnöke lett. Eminens volt – nemcsak tantárgyi érdemjegyei, hanem jellembeli kvalitásai szerint is.

A visszajáró, hűséges „öregdiák” 1981 óta – amikor huszonöt év után először jött haza – egyetlen osztálytalálkozóról sem hiányzott. Egy nemrég megjelent iskolai emlékkönyvben (A LÓNYAY LEGENDÁJA, szerk. Bor István és Ritoók Zsigmond, Budapesti Református Öregdiákok Török Pál Egyesülete, 2006) két markáns tanúságtétel is hitelesíti Huszár gimnáziumi élményeit. Az egyiket A VARÁZSLÓ EMLÉKÉRE a sűrűn emlegetett osztálytárs, Almási Miklós írta, Lengyel Lajos, a nagy „szellem-szobrász”, kivételes tanáregyéniségét megidézte – a másik szerzője Vekerdy Tamás, a pár évvel fiatalabb „lónyays” diáktárs, aki 1951 nyarán megindultan hallgatta, ahogy a búcsúzó osztály nevében „Huszár Laci” Lengyel tanár úr elé kiállva Ady VÉN DIÁK ÜDVÖZLETÉ-T mondja: „*Te állsz előttem, ha már-már nem bírom, / Mint az élet túsza, / Szép bölcs fejjel, mely hogyha akarod, / Vagy nem akarod, meg lesz koszorúzva.*» *Én ott ültem – emlékszik Vekerdy, és, úristen! – potyogtak a könnyeim. Mert annyira szerettük, és láttuk, hogy ők is szeretik, és most búcsúznak tőle...*” Alig egy év múlva, a Lónyay államosításakor, már Lengyel tanár úrnak kell búcsúznia a katedrától – légiónyi diákja néma sorfalai között.

Ámbár az „öregdiák” kissé modoros, lesajnáló titulusa helyett, azt hiszem, Huszár László lelkes és kötelességtudó lényére az „örökdiák” jobban illenék... Haláláig maradt benne valami gyermeki. Fiúsan élénk, okos figyelme, eredendő hajlama a társas csínyekre, ahogy együtt tudott örülni, konspirálni másokkal... Jóra való készsége, a gyerekkori ősbizalom valami makacsul túlélő optimizmusa: hogy nincs az a csapás vagy méltánytalanság, amit jóvá ne lehetne tenni, ha akarjuk. Aligha véletlen, hogy utóbb – orvos elődeihez méltó – hivatása is az lett: a természeti csapás sújtotta vagy túlnépesedett közösségek sokféle bajának orvoslása.

Bécsből '56 november derekán az első menekültszállító katonai géppel érkezik Londonba, ahol pályakezdő építésként mindjárt a Városházán kap állást, és Szabó Zoltán baráti körének lelkes tagja lesz. A London School of Economics ösztöndíjasaként csakhamar ismét tanulni kezd – ezúttal politológiát, közgazdaságtant és nemzetközi kapcsolatokat. Prolongált diákévei alatt emigránstársaival újraéleszti a forradalmi diákbizottságot, szolidaritási akciókat szervez az '56-os elitéltekért, s állandó külpolitikai rovatot vállal a mérvadó emigránslapokban: a *Magyar Szóban*, az *Irodalmi Újságban* és a londoni *Népszavában*.

Ez időből két merészen távlatos kezdeményezés is a nevéhez fűződik: az egyik az 1960-as „depolarizációs javaslat”, a másik egy évre rá az áldatlan „népi-urbánus” beharcok dúlta emigráns írószervezet mentőakciója. Mindkettő példás kudarccal végződik. 1961-ben londoni egyetemi tanulmányait befejezve, Huszár hátat fordít az egyre belterjesebb emigránspolitikizálásnak, és öt évre Ghánába szerződik, hogy szervezőtehetségét egy nagyszabású újratelepítési programban kamatoztassa, melynek irányítására a fiatal tervezőmérnök kap megbízást. Szakmai életútja ettől fogva egyetlen lélegzetelállító pikareszknak hat. Három földrészen csaknem négy dolgos évtizeden át tucatnyi magaskultúrát segített túlélni és megújulni változatos léptékű településfejlesztő programok irányítójaként: Nyugat-Afrikában, a Közel-Keleten és főként Délkelet-Ázsiában. Állhatatos munkája nyomán több tízmillió, túlnépesedett városvidékek és katasztrófa sújtotta térségek lakói jutottak új otthonhoz, külön megélhetéshez. Az ENSZ által támogatott, példásan sikeres ghánai programmal már úgyszólván pályakezdőként a harmadik világ elismert fejlesztő szakemberévé vált. (1965-ben erről publikált könyve: *THE TOWNS OF GHANA* ma is „tankönyvként” használatos.) Magát mindekelőtt regionális tervezőnek tartotta, egyetemi kurzusain is ezt tanította Londonban és Nottinghamban pár éven át, amíg az egymást követő terepmunkák messzire nem sodorták: Malajzia, Thaiföld, Ghána, Kamerun, Irak, Szaúd-Arábia, Srí Lanka, Indonézia, Brunei – hogy csak legfontosabb „szolgálati helyeit” említsük. Huszár László a '60-as évektől az elsők között valósíthatott meg az ENSZ, a Világbank és az Ázsiai Fejlesztési Bank által támogatott nagyszabású terveket: Bangkok decentralizálását, a túlsúfolt Ceylon és Jáva tehermentesítését, a Volta folyó vagy a Felső-Eufrátesz völgyének újratelepítését. Munkáit az egyszerű, de változatos, szabadon formálható modulok jellemezték, melyek mindenkor a helyi kultúrák respektusán alapultak egy mélyen gyökerező humanista szemlélet jegyében. Tervein és megvalósult munkáiban új esztétikai minőségként így forrt egybe az '56-os emigráns „hazulról hozott” demokrata elkötelezettsége az Európán túli közösségek legjobb tradícióival.

Álljon itt végül néhány sor egy megrögzött „városalapító” hivatástudatának, emberiségének és humorának mementójaként: „*A legnagyobb hatással Ghána volt rám. Egyrészt, mert ez volt az első Európán kívüli munkám, másrészt ez nyúlt a legmélyebbre a történelmi időben: itt sokszor tényleg kőkori alapokról kellett kezdeni mindenféle településfejlesztést. Folyt ott akkor egy nagy munka: a Volta folyó erőművesítése, ami a világ második legnagyobb mesterséges tavát hozta létre, mely aztán kiöntött otthonából vagy százezer embert. Az újratelepítési munkák nagy részét végül ránk bízták egy fiatal angol szociológussal. Az az öt év nagy élmény volt számomra... Ma is van, ha igaz, tizenhat városom Ghánában, eredetileg ötszázról hatezer lakosra tervezve. A legnagyobb településem főnöke, amikor eljöttem, egy fát ültetett az emlékemre, és rólam nevezte el a főutcát, ami a »Kwame Nkrumah körtér«-re vezetett. Búcsúzóul még egy szandált is kaptam, hogy visszahozzon a városba. A szandál megvan, de hogy a »Huszár László sugárút« megvan-e még, az már korántsem biztos, mert azóta több mint negyven év telt el, és Kwame*

Nkrumah, ez a szélsőséges törzsi vezér is, szerencsére, régen megbukott. A város főterét is nyilván átnevezték már; és ennek, könnyen lehet, az én utcanevem is áldozatul esett...”

*

Az interjút, melyből itt szerkesztett részleteket adok közre, eredetileg az 1956-os Magyar Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete Oral History Archivuma megbízásából készítettem 2001 őszén, két ülésben, Huszár László londoni otthonában. Kérdéseimet elhagytam, a válaszokat tematikusan újra rendeztem, főként az '56 előtti s a korai emigránsévek emlékeiből válogatva. Az interjú teljes szövege hangzó és írott változatban egyaránt szabadon kutatható, archiválási száma: 748.

„NEM AZ A FONTOS, KI MIBEN HISZ, HANEM, HOGY KELL-E FÉLNI TŐLE...”

Huszár László építész emlékeiből

Közreadja Nóvé Béla

(Család, gyermekkor)

Apai ágon nagyjából az ükszüőlőig tudok visszamenni, mert véletlenül fennmaradt az ükapámék házassági levele. Ő valamikor 1800 körül született, és 1880 táján halt meg, tehát elég szép kort ért meg, bár alig tudok róla többet, mint a nevét, ami még nem Huszár, hanem Holtzweber volt. Az ő fia még Julius Holtzweberként született, és csak mire megnősült, lett Huszár Gyula, már az 1848-as időkben. A Holtzweber név első hallásra inkább német, mint zsidó származást sejtet, bár az én őseim nyilván zsidók voltak, s ameddig az iratok visszavezetnek, mind Magyarországon születtek. Ez a Holtzweber ükapám például Jászberényben. A fia, Gyula, már a budai katolikus gimnáziumba járt, onnan állt be honvédeknek 1848-ban, közvetlenül az érettségi előtt, alig tizenhét évesen. Az ő fia, az én nagyapám, állatorvos lett, előbb Kassán, majd Kiskunhalason. Fényképem is maradt róla a MAGYARORSZÁG VÁRMEGYÉI ÉS VÁROSAI című millenniumi albumban; ott áll ő is zsinóros mentében egy ünnepi tablóképen, mint Huszár Henrik kassai főállatorvos. Nyolcvannégy évesen Auschwitzban végezte, a két nagynénimmel együtt.

Édesapám, Huszár Antal a bátyjával együtt a halasi református gimnáziumban nevelkedett, később mindkettő neves orvos lett. A nagybátyám Pesterzsébeten volt tisztí főorvos, ahol édesanyámék családja is élt.

Anyai nagyapám árva gyerekként paraszti családban nőtt fel, majd kitanulta a pékmesterséget, megnősült, és született egy tucat gyereke. Úgy hívták őket, hogy Enten, ami a németben a „kacs” többes száma... Erzsébeten családi pékműhelyük volt, ahol néhány órát minden gyereknek dolgoznia kellett, mielőtt iskolába ment. Szerencsére sokan voltak, mert a tizenkét élve született közül kilencen maradtak meg, nagyjából a